

Калиніна А.О.,

здобувач кафедри соціальних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПІАР ТА ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ В ТОТАЛІТАРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. В даній статті зроблена спроба висвітлити такі методи управління тоталітарним суспільством, як піар та ідеологічний контроль, які на сучасному етапі розвитку людства видозмінюються та отримують нове дихання. Проблема використання даних методів є реальністю сьогодення, оскільки широка доступність інформації диференційно протилежним членам суспільства створює нові сприятливі умови для їх використання.

Ключові слова: тоталітаризм, тоталітарне суспільство, інформаційне суспільство, ідеологія, піар процес.

Тоталітаризм як тип політичної системи виник в ХХ ст., але безпосередньо поняття «тоталітаризм» та тоталітарні ідеї з'явилися набагато раніше.

Теорія тоталітаризму почала складатися в 40-50-х рр. ХХ ст. і отримала свій подальший розвиток в наступні десятиліття, вона широко використовувалася країнами Заходу в цілях ідеологічної боротьби проти комуністичних держав. До перших класичних теоретичних досліджень, пов'язаних з проблемами тоталітаризму можна віднести роботи Ф. Хайека «Дорога до рабства» (1944) і Х. Арена «Джерела тоталітаризму» (1951), а також спільну працю К. Фрідріха і З. Бжезинського «Тоталітарна диктатура і автократія» (1956), в якій зроблена спроба емпіричного обґрунтування тоталітаризму за часів сталінського СРСР як поняття, що відображає тоталітарні політичні режими [1, 23].

Щодо тоталітарного режиму в цілому, то проблема його сутності розглядалась у численних працях як західних, так і вітчизняних дослідників. Серед авторів, у працях яких наведено особливості тоталітаризму, необхідно відзначити М. Драхта, М. Кертіса, Р. Арона, Ж. Желева, Т. Адорно та інших. Теоретичні засади переходу від постіндустріального до інформаційного суспільства ми теж можемо знайти у численних роботах, наприклад, у працях Д. Белла, який передбачив зростання ваги телекомунікаційних технологій у відтворенні і модернізації соціальних й економічних відносин, А. Турена, який у праці «Постіндустріальне суспільство» припустив, що з розвитком інформацій-

них технологій соціальне розшарування відбуватиметься між тими, хто контролює інформацію, та іншими суспільними групами [2, 50].

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що світові тенденції розвитку сучасних суспільств надають обґрунтовані підстави для того, щоб говорити про формування інформаційного типу суспільних відносин, які по-новому визначають характер взаємодії суб'єктів соціальної реальності. У зв'язку з цим на сучасному етапі політичного життя важливим є вивчення таких методів тоталітарного управління, як ідеологічний контроль та піар-процес, оскільки стабільність будь-якої влади залежить від її здатності регулювати, а у тоталітарній державі — контролювати суспільні відносини, при цьому, в контексті існування та розвитку інформаційного суспільства, зрозумілим стає, що дані методи є одним з основних інструментів впливу на суспільство.

Предметом дослідження є форми ідеологічного контролю та піару.

Об'єктом дослідження є елементи тоталітаризму в інформаційному суспільстві.

Необхідність написання даної статті та її мета полягають у тому, що класичні тоталітарні моделі зі своїми прийомами здійснення влади йдуть у минуле, з'являються нові «неототалітарні» режими із новими удосконаленими методами управління та маніпулювання суспільством.

Безперечним є те, що інституту панування у суспільстві одних людей над іншими — не одна тисяча років. З того моменту, коли праця починає розділятися на розумову та фізичну, до влади починають приходити ті особи, які розуміють, як правильно використовувати та «дозовано» надавати ту чи іншу інформацію менш освіченим та розумним, оточуючим їх членам суспільства. У ті часи на перший план виходять шамани, жерці та інші служителі культів, які дуже вдало маніпулюють суспільною свідомістю за допомогою релігійної анімістичної ідеології, користуючись беззастережною вірою людей та їх міфологічним типом світогляду, отримуючи при цьому майже необмежену владу.

За історичними рамками більш пізнім є спеціальний апарат управління, безпосереднім за-

вданням якого є організувати, закріплювати та підтримувати таке панування, — тобто держава.

Методи та механізми панування розвивались та удосконалювались разом із розвитком самого людства. І в цьому сенсі не можу не погодитись з думкою В. Дам'є, що до Американської та Французької революцій автократичні та авторитарні системи повністю переважили у світі, з кінця XVIII ст. вони існували поряд з демократичними моделями владної організації, але лише в XX ст. з'явився особливий вид панування, відмінний як від авторитарних режимів, так і від розповсюджуваних форм представницької демократії. Ця структура правління отримала назву «тоталітаризм» [3].

Саме при тоталітаризмі знайшли своє найширше застосування методи управління, які до цього в таких масштабах взагалі не використовувались, це — ідеологічний контроль та піар технології.

Потрібно сказати, що методи управління державою — це сукупність способів і прийомів впливу на суспільство з метою досягнення необхідного результату. Значення методів управління визначає їхню спрямованість на досягнення цілей у найбільш стислі строки за умов раціонального використання всіх видів ресурсів.

Тоталітарний режим завжди був і залишається антиподом демократії, інститути гуманізму, громадянського суспільства і прав людини, які існують в демократичному суспільстві, — чужі і не прийнятні для нього, а методи та форми управління суспільством при тоталітаризмі просто неприпустимі в демократичній державі. При цьому слід звернути увагу на те, що тоталітарна влада завжди є легітимною і її легітимність не викликає питань майже у більшій частині суспільства. Чому це відбувається? Відповідь, насправді, полягає у тому, що одним із засобів мобілізації мас та легітимізації режиму при тоталітаризмі чи його окремо існуючих елементах, виступає відповідна ідеологія.

Отже, наявність єдиної офіційної ідеології є необхідною складовою будь-якого тоталітарного режиму, особливо класичного. Ідеологію, положення якої стосуються всіх сфер суспільного життя і для якої, як правило, притаманне несприйняття старих порядків та характерним є заклик будувати новий світ (за необхідності — й насильницьким шляхом), мають підтримувати всі громадяни.

Імплементация такої ідеології в масову свідомість, а також здійснення тотального контролю над суспільством є основною метою тоталітарної влади. Для досягнення цієї мети, режим класично використовує ідеологічну пропаганду, індоктринацію та методи політичної соціалізації, коли індивіди опановують форми політичної

поведінки, суспільні норми та цінності. Тобто, для «нормального» функціонування тоталітарного режиму суттєвою є дієвість тоталітарної пропаганди (в реальності — заміна пропаганди ідеологічною обробкою) для формування тотальної відданості.

При цьому вартим уваги є той факт, що при домінуванні у державі елементів тоталітарного управління відбувається значна політизація усіх сфер суспільства (освіти тощо), а, наприклад, в авторитарних країнах навпаки — іде деполітизація населення. Такі заходи спрямовуються на формування відповідного типу особистості, психологія якої і дозволяє тотальне домінування (як здійснення мети режиму).

Класичний тоталітарний режим ідеологізує всі сфери життя, втрачаючи всяку здібність до самокорекції. При цьому ідеологія виходить з деякої первинної системи ідеалів.

Наглядним прикладом цього стала Жовтнева революція, яка ввела історично та істотно нову (замість самодержавної) систему вищих ідеалів: світову соціалістичну революцію — «царство соціальної справедливості». Ця система ідеалів послужила основою для створеної в 30-і роки ідеології, яка проголошувала ідеї «непогрішимого вождя» і «образу ворога». Народ виховувався у дусі преклоніння перед іменем вождя, у дусі безмежної віри в справедливість кожного його слова. Під впливом феномену «образ ворога» поширювалася підозрілість і заохочувалося «доносительство», що вело до відокремлення людей, зростання недовіри між ними і виникнення синдрому страху. Протиприродне з точки зору розуму, але реально існуюче в свідомості народу, поєднання ненависті до дійсних і уявних ворогів, страху за себе, обожнювання вождя і брехлива пропаганда, терпимість до низького рівня життя і побутової невлаштованості — все це виправдувало необхідність протистояння «ворогам народу». Вічною боротьбою з «ворогами народу» в суспільстві підтримувалася постійна ідеологічна напруженість, направлена проти щонайменшого відтінку інакомислення, самостійності думок. Кінцевою «надзадачею» всієї цієї жажливої діяльності було створення системи терору страху і формальної однодумності [4].

Будь-яка тоталітарна система, владні методи якої адаптовані до потреб сучасності, створює культ. Але справжнім і головним об'єктом його виступає не людина, а влада як така. Культ влади — в цьому полягає єство тоталітарної системи. Влада виявляється надцінністю — цінністю абсолютного, вищого порядку. Хто має владу — має все: розкішне життя, підслесливості оточуючих, можливість висловлювати думки з будь-якого приводу, задовольняти кожен свою чудасію тощо.

Хто не має влади, не має нічого: ні грошей, ні безпеки, ні пошани, ні права на свою думку, смаки, відчуття.

Аналізуючи тенденції розвитку сучасного суспільства, яке формується під впливом загально-світових глобалізаційних процесів, потрібно констатувати, що кривавий тоталітаризм, основою якого було позбавлення людей інформації, відходить у минуле, разом із побоюванням Дж. Оруелла.

Навпаки, відбувається швидка та загально-світова інформатизація та комп'ютеризація або навіть, якщо так можливо сказати, «інтернетизація» суспільства. Інформація стає доступною безліччю шляхів, в тому числі, її обнародують владні тоталітарні угруповання, які конкурують між собою. Тому тоталітаризм змінив тактику, йому вдалося видозмінитися, зберігши свою суть.

Сучасний тоталітаризм — це тоталітаризм неосвіченості. Люди мають інформацію, але не можуть нею скористатися. Наявність однієї інформації нейтралізується іншою, абсолютно протилежного змісту, або безліччю неузгоджених тлумачень одного і того самого повідомлення. І вже на цьому етапі тоталітарна влада починає використовувати піар (PR).

Сам термін піар, або Public Relations (PR), виник на Заході і його приблизний переклад звучить як «зв'язок з громадськістю», що на практиці взагалі не відповідає його основній сутності та цілям, на які він спрямований.

PR — це управління людьми за допомогою інформації. Це визначення не є всепоглинаючим, але є правильним та конкретним. Ви йдете до певної мети і маєте з десяток варіантів її досягнення, однак, якщо ви користуєтеся інформаційний шлях, значить будете робити піар. У більш вузькому сенсі піар — це цілеспрямоване створення новин [5]. Тобто, виходячи з визначення та цілей піару, можна стверджувати, що сучасна тоталітарна влада будь-якого інформаційного суспільства разом з ідеологічною пропагандою дуже широко використовує «паблік релейшінз», а ще частіше, особливо з метою політичного знищення своїх опонентів, задіює так званий «чорний піар».

Багато теоретиків і політтехнологів вважають недоцільним використання самого терміну «чорний піар», бо це є не коректним та шкодить розвитку «паблік релейшінз», але ця назва, як найкраще, характеризує маніпулювання громадською думкою, дезінформаційні процеси та звичайний відвертий обман.

Як приклад можна навести економічну оцінку показників діяльності уряду. Одне і теж одночасно називають як видатним досягненням, так і катастрофою.

Відсутність у людей належних знань призводить до неможливості однозначно оцінити ситуацію. Саме це робить неможливим ефективне управління суспільними процесами з боку громадян.

Адже для прийняття рішень потрібна не інформація, а зроблений на її основі і за допомогою знань висновок.

Отже, тоталітарна ідеологія, як і піар-процеси, у тоталітарному суспільстві пройнята патерналістським духом, протекційним відношенням вождів, які доносять соціальну істину до недостатньо освічених мас. Ідеологія як єдине вірне учення носить обов'язковий для всіх характер. Наприклад, у нацистській Німеччині навіть був виданий спеціальний закон, що передбачив єдину, обов'язкову для всіх німців ідеологію. Тоталітарне суспільство створює потужну систему ідеологічної обробки населення — маніпулювання масовою свідомістю. При цьому політична пропаганда значною мірою ритуалізується, набуває деяких рис релігійного культу.

Окрім цього, потрібно говорити і про те, що несприйняття ідеологічних структур тоталітарної держави викликають спроби торкатися в наукових дослідженнях національних особливостей культурного розвитку чи соціально-економічних процесів. Наставляючи історичну, інші суспільствознавчі науки на так звані «ідеологічні рейки», тоталітарна влада спрямовує науковців на безкомпромісне підтримання та пропагування своєї ідеології, а також, як показує досвід тоталітарних режимів ХХ ст., на написання або, точніше буде сказати, переписування «нової історії». Про наукову об'єктивність при цьому взагалі не йдеться.

У зв'язку з цим, наведемо політичні риси ідеологічного контролю в тоталітарних суспільствах, висловлені науковцями [1, 34]:

У відповідності до логіки тоталітарної системи всеосяжна ідеологізація суспільств доповнюється його загальним заполітизовуванням, гіпертрофованим апаратом влади, її проникненням у всі пори соціального організму. Всесильна влада виступає головним гарантом ідеологічного контролю над населенням.

Тоталітаризм прагне до повного невілювання громадянським суспільством та приватним життям.

Політична система, а точніше, партійно-державна організація суспільства, служить стрижнем, фундаментом всієї соціальної і економічної організації, яка відрізняється жорсткою ієрархічною структурою.

Ядром тоталітарної політичної системи виступає гранично централізований політичний рух за новий порядок на чолі з партією нового — тоталітарного типу. Ця партія зростається з державою

і концентрує в собі реальну владу в суспільстві. Забороняється всяка політична опозиція і створення без санкцій уряду будь-яких організацій.

До політичних рис тоталітарного суспільства відносяться: потужний апарат соціального контролю і примусу (служба безпеки, армія, міліція і тому подібне), масовий терор, залякування населення.

Сліпа віра і страх — одні з головних ресурсів тоталітарного управління, за допомогою яких здійснюється сакралізація верховної влади та її носіїв, створюється культ вождів.

При цьому, на думку автора, все ж таки не можна до кінця погодитися із наведеними вище рисами, оскільки пригнічування індивідуальності, оригінальності в думках, поведінці, одягу і тому подібне не використовується сучасними неоталітарними режимами. Культивування стадних відчуттів: прагнення не виділятися, бути як всі, зрівняльність, а також низовинні інстинкти (класова і національна ненависть, заздрість, підозрілість, доносительство і тому подібне) — сьогодні відходять вже в минуле. Безперечно, ще існують режими, які є досить близькими до класичних моделей тоталітаризму, наприклад, тоталітарний режим сім'ї Кім у Північній Кореї, де у свідомості людей посилено створюється «образ ворога», з яким не може бути примирення. Усіляко підтримуються бойові настрої, атмосфера секретності, надзвичайного положення, яке не допускає розслаблення, втрати пильності, але все ж таки у сучасному світі, особливо із становленням інформаційного суспільства, усі ці методи та прийоми відходять навіть не на другий план.

Сьогодні по всьому світу відбувається інформаційна та телекомунікаційна революція. Інформація у більшості випадків поширюється лінійно, при такому лінійному характері поширення інформації носієм інформаційної влади в суспільстві виступають ЗМІ, інформаційні та рекламні агентства, PR — компанії, а також інститути соціалізації. Тоталітарний контроль проявляється через управління комунікаціями, їх змістом і спрямованістю за допомогою інформації, оскільки інформаційна влада відрізняється від звичайного інформаційного впливу силою та стійкістю впливу суб'єкта на об'єкт, високою мірою контролю його поведінки.

З огляду на викладене, слід навести думку, висловлену К. Кондовим у його статті «Особливості реалізації соціального контролю в соціологічних теоріях інформаційного суспільства», а саме: «інтернетом користуються інтелектуальна еліта, наукові, політичні центри і засоби масової інформації. Вони перші одержувачі «препарованої» відповідним чином інформації. Причому інформації анонімної, на відміну від преси та електронних ЗМІ.

Водночас преса, поширюючи цю інформацію, посилається на Інтернет. Так відбувається процес «відмивання» компрометуючої інформації, а Інтернет може стати джерелом соціальної кризи» [6].

Отже, на сьогоднішній день, завдяки всеохоплюючій інформатизації та інтернетизації суспільства у світі існують, швидко розповсюджуються і постійно вдосконалюються нові форми та методи контролю за суспільством і перетворенням його на неоталітарне — видозмінений та перезавантажений ідеологічний контроль і невід'ємний від нього, постійно динамічний піар-процес, які, на жаль, ще довго будуть працювати на легітимізацію тоталітарної влади та використовуватися сильними світу цього для введення в оману неосвічених членів суспільства.

Література:

1. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. / Арон Р. — М.: Текст. 1993. — 315 с.
2. Touraine A The Post-Industrial society. Tomorrow's social history: Classes, conflicts and culture in the programmed society / Alain Touraine — Random House, 1974. — 244 p.
3. Дамье В. Тоталитарные тенденции в XX веке [Електронний ресурс]/Вадим Дамье. — Режим доступу: <http://fak2000.chat.ru/totalitarism.htm>
4. Елисеев А. Странный тоталитаризм [Електронний ресурс]/ А. Елисеев. — Режим доступу: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1232526180>
5. Бирюбков А.Н. Черный PR. Часть 1[Електронний ресурс]/ А.Н. Бирюбков. — Режим доступу:<http://becmology.blogspot.com/2011/05/pr-1.html>
6. Кондов К. Особенности реализации социального контроля в социологических теориях информационного суспільства [Електронний ресурс] Костянтин Кондов // Український інформаційний простір. — Режим доступу: http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_2/21-kondov.pdf

Калинина А.А. Пиар и идеологический контроль как методы управления в тоталитарном обществе. — Статья.

Аннотация. В данной статье предпринята попытка осветить такие методы управления тоталитарным обществом, как пиар и идеологический контроль, которые на современном этапе развития человечества видоизменяются и получают новое дыхание. Проблема использования данных методов является реальностью сегодняшнего дня, поскольку широкая доступность информации дифференциально противоположным членам общества создает новые благоприятные условия для их использования.

Ключевые слова: тоталитаризм, тоталитарное общество, информационное общество, идеология, пиар процесс.

Kalinina A.O. PR and ideological control as management techniques in a totalitarian society. — Article.

Summary. This article attempts to highlight the following management practices of a totalitarian society as public relations and ideological control, which at the present stage of human development are modified and get a new breath. The problem of using these methods is a reality today because the wide availability of information differentially opposite members of society creates new favorable conditions for their use.

Keywords: totalitarianism, totalitarian society, information society, ideology, public relations process.